

Den nasjonale forskningsetiske komité
for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH)

info@forskningsetikk.no

Høringsvar fra Lærerprofesjonens etiske råd om reviderte forskningsetiske retningslinjer fra NESH

Lærerprofesjonens etiske råd viser til NESH sitt høringsnotat av 21. september 2020 hvor reviderte forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora sendes på høring.

Lærerprofesjonens etiske råd er spesielt opptatt av den forskningen som foregår i barnehager og skoler, og vi har innspill til de delene av retningslinjene som vi mener i særlig grad berører barn og unge. Vi har strukturert våre innspill etter disposisjonen i NESH sitt høringsnotat, og våre merknader er knyttet til del B Forskningsdeltakere og del C Grupper og institusjoner.

B Forskningsdeltakere

14. Samtykke til å delta i forskning

Forskere skal som hovedregel innhente samtykke til deltakelse i forskning, og samtykket skal være frivillig, informert, utvetydig og dokumenterbart.

Lærerprofesjonens etiske råd mener det er svært viktig at de etiske retningslinjene for forskning understreker at det er samtykke til forskning som er den klare hovedregelen, og som i best mulig grad ivaretar respekten for enkeltmenneskets integritet. Hovedregelen om samtykke til forskning er særlig viktig i lys av den teknologiske utviklingen og mulighetene den åpner for samling av store mengder data som genereres ved enkeltmennesker bruk av teknologi. Vi tenker da særskilt på bruk av digitale hjelpemidler i skolen blant både lærere og elever. De etiske retningslinjene bør således også understreke at selv om teknologi gjør det enklere å innhente data uten involvering av den enkelte forskningsdeltaker så rettfærdiggjør det ikke unntak fra hovedregelen om samtykke. Tvert i mot kan teknologi i mange tilfeller gjøre det lettere å involvere forskningsdeltakerne og på den måten ivareta deres integritet. Bruk av digitale plattformer kan også gjøre det lettere å sørge for reelt informerte samtykker ved å bruke informasjonskanaler med større treffsikkerhet.

Når det gjelder kravet til at samtykket skal være *utvetydig* så mener vi at forklaringen på dette er noe feilaktig fremstilt i retningslinjene. At et samtykke skal være utvetydig betyr i de fleste andre sammenhenger at det ikke skal være noen tvil om at den som skal gi samtykket faktisk gir et samtykke. Å basere seg på stilletidende samtykke eller «*den som tier, samtykker*» er for eksempel ikke en gangbar løsning når samtykket skal være utvetydig.

Det meste av innholdet under punktet som omhandler kravet om utvetydighet handler om at forskningsdeltakeren skal ha forstått hva vedkommende samtykker til. Vi mener dette innholdet tilhører forklaringen av hva det betyr at samtykke skal være *informert*, og vi foreslår at teksten flyttes dit.

15. Redusert samtykkekompetanse

Når forskningsdeltakerne har redusert eller manglende samtykkekompetanse, har forskere ansvar for å ivareta deres friheter, rettigheter og menneskeverd.

Vi ser at barn er nevnt som en gruppe forskningsdeltakere som kan ha redusert samtykkekompetanse, og at forskeren i så fall er tillagt ansvaret for å ivareta deres rettigheter.

Lærerprofesjonens etiske råd erfarer at ved planlegging av forskning hvor barn er forskningsdeltakerne vil spørsmål om samtykke ofte handle om hvem som kan/skal gi samtykket til deltakelse på vegne av barnet.

Lærerprofesjonens etiske råd understreker at det er de foresatte som ivaretar barns rettigheter mens de er mindreårige. Ved å sende barna til barnehagen/skolen overlater foresatte riktignok deler av omsorgsoppgavene til barnehagen/skolens ansatte – i tråd med avtalen om barnehageplass eller opplæringsloven mv. Forskning er imidlertid ikke en naturlig del av verken avtalen om barnehageplass eller opplæringsloven. Forskning er noe annet, og her er det helt klart de foresatte som skal samtykke inntil barna har egen samtykkekompetanse.

Så lenge det er hovedregelen om samtykke som gjelder kan verken kommunen, skolen, rektor eller lærere samtykke til forskningsdeltakelse for elever. I tilfeller hvor det kan begrunnes unntak fra samtykkeregelen er det en interesseavveining som gjelder og da kan barnehagen/skolen være viktig bidragsyter for å ivareta elevenes interesser.

Lærerprofesjonens etiske råd mener det bør gå tydelig frem av de etiske retningslinjene at forskningsprosjekter som er planlagt gjennomført i barnehage eller skole som hovedregel skal involvere de foresatte.

Forslag til ny tekst:

Når forskningsdeltakerne har redusert eller manglende samtykkekompetanse, har forskere et ansvar for å finne ut hvem som skal ivareta deres interesser, f.eks foresatte eller verger.

16. Beskyttelse av barn

Barn og unge som deltar i forskning har særlige krav på beskyttelse og selvbestemmelse. Forskere må selv ha kompetanse til å ivareta hva som er til barnets beste, samt vurdere barnas evne til å samtykke eller til å nekte å delta i forskning

Lærerprofesjonens etiske råd støtter å legge vekt på barnets rett til å bli hørt, at barn med samtykkekompetanse selv kan samtykke til å delta i forskning, og respekten for barnets rett til å nekte å delta i forskning. Vi mener imidlertid at hovedregelen om at det er barnas foresatte som ivaretar barnas rettigheter mens de er mindreårige kommer for dårlig frem i teksten. Vi mener også at teksten blander sammen samtykke og interesseavveining som grunnlag for forskning på en uheldig måte.

Retningslinjene legger til grunn at det er forskeren som skal vurdere barnets samtykkekompetanse. Samtykkekompetanse handler som modenhet og evne til å forstå

rekkevidden av det du sier ja til. Etter vår mening er det barnas omsorgspersoner som er best i stand til å vurdere et barns modenhet, og vi er spørrende til om dette er en vurdering som kan legges på den enkelte forsker.

Retningslinjene trekker frem tilfeller hvor det er interessekonflikt mellom barn og voksne som tilfeller hvor foresatte ikke skal samtykke, men heller barna selv. Hvis barna har samtykkekompetanse er dette selvsagt ikke problematisk, men dersom de ikke har det må det refereres til vilkårene for å drive forskning uten samtykke slik at rettighetsgarantiene som gjelder her også gjelder barn.

C) GRUPPER OG INSTITUSJONER

30. Svakstilte og sårbare grupper

Forskere har et spesielt ansvar for å beskytte utsatte gruppers integritet og interesser

Lærerprofesjonens etiske råd støtter retningslinjenes tekst om svakstilte og sårbare grupper. Vi mener dessuten at barn og unge tilhører denne gruppen, og at vurderingene som det legges opp til her også må gjelde for dem.

Vi vil særlig trekke frem at barnehager og skoler kan fremstå som attraktive forskningsarenaer fordi deltakerne er lett tilgjengelig. Det er da viktig å påpeke at det ikke er frivillig for barn å være i barnehager og på skolen. Dette forplikter forskere til å gjøre særskilte vurderinger knyttet til gjennomføringen av forskningen.

På denne bakgrunn foreslår vi at følgende setning fra teksten inkluderes til teksten som står i kursiv etter overskriften;

Det er ikke etisk forsvarlig å forske blant svakstilte og sårbare grupper kun fordi gruppene er lett tilgjengelige.

Hovedpunkter fra høringsuttalelsen til Lærerprofesjonens etiske råd kan oppsummeres slik:

- Lærerprofesjonens etiske råd støtter at det er behov for en revisjon av de forskningsetiske retningslinjene for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Lærerprofesjonens etiske råd er i likhet med NESH opptatt av at retningslinjene skal bidra til åpenhet og forsvarlig forskningspraksis, og slik bidra til å fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter.
- Lærerprofesjonens etiske råd mener det er svært viktig at de etiske retningslinjene for forskning understreker at det er samtykke til forskning som er den klare hovedregelen, og som i best mulig grad ivaretar respekten for enkeltmenneskets integritet.
- Lærerprofesjonens etiske råd understreker at det er foresatte som ivaretar barns rettigheter mens de er mindreårige og har redusert samtykkekompetanse.
- Lærerprofesjonens etiske råd mener det er barnas omsorgspersoner som er best i stand til å vurdere et barns modenhet, og dermed dets samtykkekompetanse.
- Lærerprofesjonens etiske råd mener at dersom forskning på barn og unge ikke skal baseres på samtykke må det refereres til vilkårene for å drive forskning uten samtykke slik at rettighetsgarantiene som gjelder her også gjelder barn.
- Lærerprofesjonens etiske råd mener at det ikke er etisk forsvarlig å forske på barn i barnehage og skole kun fordi de er lett tilgjengelige.